

กระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

The Community Network Operations Process in Sa-eab Sub District, Song District, Phrae Province

วรสิทธิ์ เจริญศิลป์ (Worasit Charoensin)¹
ธัญวัฒน์ รัตนศักดิ์ (Thanyawat Rattanasak)²

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเอียบ และศึกษาปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเอียบ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษาเอกสาร การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลที่คัดเลือกมาโดยวิธีการสุ่มแบบบอกต่อ จำนวน 22 คน

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเอียบ สามารถอธิบายได้ 4 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 การก่อตัวของเครือข่าย ระยะที่ 2 การขยายตัวของเครือข่าย ระยะที่ 3 การดำเนินงานของเครือข่ายและระยะที่ 4 หลังการดำเนินงานตามเป้าหมายของเครือข่าย โดยปัจจัยเกื้อหนุนกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชน ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้นำ ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากองค์กรไม่แสวงผลกำไรและปัจจัยด้านทุนทางสังคมในบริบท

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่” ได้รับทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ประจำปี 2559 จากสถาบันพระปกเกล้า

¹ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

² สำนักวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ทางวัฒนธรรมของชาวบ้านตำบลสะเอียบ ในขณะที่ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชน ได้แก่ ปัจจัยด้านความขัดแย้งระหว่างสมาชิกเครือข่ายและปัจจัยด้านการแทรกแซงทางการเมืองระดับชาติ

คำสำคัญ: เครือข่ายชุมชน, เครือข่ายทางสังคม, กระบวนการดำเนินงานของเครือข่าย, วงจรเครือข่าย

Abstract

This research aimed to study the community network operations process in Sa-eab sub district and study supporting factors and the factors that hindered the community network operations process in Sa-eab sub district. The study was qualitative research using documentary study, non-participant observations and in-depth interview from 22 key informants, who were selected by using snowball sampling.

The results revealed that the community network operations process in Sa-eab sub district could be described in 4 sessions: (1) The establishment of network, (2) The expansion of network, (3) The movement of network and (4) After the implementation of the network goals. The supporting factors to the community network operations process were (1) leadership, (2) the support of non-profit organization and (3) the social capital in culture context of the people in Sa-eab sub district. The factors that hindered to the community network operations process were (1) the conflict among network members and (2) the national politic intervention.

Keywords: Community Network, Social Network, Network Operations Process, Network Cycle

บทนำ

จากสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 พ.ศ. 2520 กล่าวถึงการเร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจและส่งเสริมการลงทุน รวมทั้งการพัฒนาให้ประเทศไทยมีความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ได้ส่งผลให้รัฐบาลจำเป็นต้องมีการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยหนึ่งในระบบสาธารณูปโภคที่จะเอื้อต่อการลงทุนและการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมคือ “ระบบไฟฟ้า” ดังนั้น รัฐบาลจึงมีการวางแผนและกำหนดโครงการสร้างเขื่อนพลังงานน้ำเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าหลายแห่งภายในประเทศ (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, 2543, หน้า 91-92) แต่ทว่า จากประวัติศาสตร์การสร้างเขื่อนในประเทศไทยที่ผ่านมาได้สร้างบทเรียนที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบในมิติต่างๆ ต่อประชากรในพื้นที่สร้างเขื่อนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น เขื่อนปากมูล เป็นต้น ก่อให้เกิดความเป็นจริงเชิงประจักษ์ที่สะท้อนถึงความล้มเหลวในการบริหารงานโดยรัฐบาล ในขณะที่เดียวกัน ความไว้วางใจของผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนแห่งใหม่ต่อการดำเนินโครงการของรัฐบาลต่างก็ลดลงจนนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเรียกร้องสิทธิอยู่บ่อยครั้ง ส่งผลให้ “เขื่อน” ในฐานะเครื่องมือทางการพัฒนากลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความขัดแย้งของประชาชนและรัฐบาลในที่สุด (บุชิตา สังข์แก้ว และ โกวิทย์ พวงงาม, 2558, หน้า 115)

สำหรับพื้นที่ตำบลสะเตียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ นับเป็นหนึ่งในพื้นที่ของการขับเคลื่อนการพัฒนาในรูปแบบการสร้างเขื่อนที่ได้รับความสนใจจากรัฐบาล เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศเป็นแอ่งกระทะ มีภูเขาสูงล้อมรอบเป็นบริเวณกว้าง กอปรกับมีแม่น้ำยมไหลผ่านระหว่างกลางของพื้นที่ ดังนั้นมุมมองของรัฐบาลต่อพื้นที่แห่งนี้จึงเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมสำหรับการสร้างเขื่อน โดยความต้องการของรัฐบาลได้เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อมีมติผลักดัน “โครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น” ในพื้นที่ตำบลสะเตียบเมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2523 จวบจนกระทั่งปัจจุบัน แม้ว่าโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นจะยังไม่ได้ถูกดำเนินงานอย่างเป็นทางการ แต่กลับได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐบาลให้ดำเนินโครงการอย่างสม่ำเสมอ (บุชิตา สังข์แก้ว, 2556, หน้า 3) จนเป็นที่ทราบกันดีว่า ตลอดระยะเวลาของการดำเนินโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น เป็นโครงการที่ดำเนินไป

โดยการดำเนินงานของรัฐบาลเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น ซึ่งเหตุผลสำคัญที่รัฐบาลนำมาใช้ในการดำเนินโครงการให้เกิดเป็นผลสำเร็จ คือ เพื่อการพัฒนาของระบบสาธารณสุขภาค ตลอดจนการแก้ไขปัญหาภัยแล้งและน้ำท่วมของประเทศ ในขณะที่กลุ่มชาวบ้านตำบลสะเคียบซึ่งเป็นกลุ่มประชากรหลักที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการกลับไม่ได้รับความสนใจและมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อการกำหนดนโยบายกับภาครัฐบาล จึงอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มชาวบ้านในตำบลสะเคียบได้ถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนจากภาครัฐบาล (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, บรรณาธิการ, 2543, หน้า 17)

ภายใต้ความกดดันตลอดระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 30 ปี ที่รัฐบาลเป็นผู้สร้างให้แก่ชุมชน ส่งผลให้กลุ่มชาวบ้านจำต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิของตนเอง รวมทั้งสร้างพื้นที่ในการต่อรองผ่านกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นการแสดงออกถึงเจตจำนงที่จะปกป้องทรัพยากรในท้องถิ่น (บุษิตา สังข์แก้ว และ โกวิท พงษ์งาม, 2558, หน้า 116) ทั้งนี้ จากการสะสมประสบการณ์ผ่านกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มชาวบ้านได้สร้างข้อสังเกตที่กลุ่มชาวบ้านตระหนักว่า การอาศัยกำลังเพียงลำพังระดับบุคคลภายในชุมชนย่อมไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนที่เกิดขึ้นได้ ดังนั้น “การสร้างเครือข่าย” จึงเป็นทางเลือกของชุมชนในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ เครือข่ายไม่ใช่รูปแบบการจัดการแบบใหม่ แต่เป็นขบวนการทางสังคมแบบดั้งเดิมของชุมชนที่มีการวางแผนและการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกจนมุ่งไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยที่สมาชิกของเครือข่ายมีความเป็นเอกเทศและไม่ขึ้นตรงต่อกันจนเป็นสายบังคับบัญชา (เสรี พงษ์พิศ, 2552, หน้า 48) จากบริบทข้างต้น จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานรูปแบบเครือข่ายถูกนำมาประยุกต์ใช้ในกลุ่มชาวบ้านตำบลสะเคียบ อย่างปฏิเสธไม่ได้

ทั้งนี้ จากบริบทการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ยาวนานของกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ตำบลสะเคียบ ล้วนเป็นเงื่อนไขที่ส่งผลให้ตำบลสะเคียบกลายเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของการพัฒนาที่ยาวนานที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย โดยปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น มีลักษณะความสัมพันธ์และนัยยะของความเป็น “เครือข่าย” อยู่ จึงเกิดเป็นประเด็นสำหรับผู้วิจัยว่า ในช่วงระยะเวลาของการก่อตัวเป็นเครือข่ายชุมชนจนถึงปัจจุบัน เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเคียบ มีกระบวนการ

ในการดำเนินงานอย่างไร รวมทั้งปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนคือสิ่งใด โดยองค์ความรู้ที่ได้จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการเติมเต็มประวัติศาสตร์ของชาวบ้านตำบลสะเอียบ อีกทั้งยังขยายพื้นที่การศึกษาประเด็นเครือข่ายในแวดวงสังคมศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่
2. เพื่อศึกษาปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษากระบวนการดำเนินงาน รวมทั้งปัจจัยเกื้อหนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการคัดค้านโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ภายใต้การอธิบายด้วยแนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมเท่านั้น

ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาวิจัยในพื้นที่ 4 หมู่บ้าน ของตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ได้แก่ หมู่ 1 บ้านดอนชัย หมู่ 5 บ้านแม่เต็น หมู่ 6 บ้านดอนแก้วและหมู่ 9 บ้านดอนชัยสักทอง โดยพื้นที่ทั้ง 4 หมู่บ้าน คือ พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงหากมีการดำเนินโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น

ขอบเขตด้านระยะเวลา กำหนดระยะเวลาในการวิจัยตั้งแต่วันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2523 เพราะเป็นวันที่มีการอนุมัติให้เริ่มดำเนินโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นครั้งแรก จนถึงปี พ.ศ. 2558 เนื่องจากเป็นระยะที่เครือข่ายชุมชนมีการขยายผลการดำเนินงานอยู่ในช่วงที่สูงที่สุด

วิธีการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 ประการ ได้แก่ (1) การศึกษาเอกสาร (2) การสัมภาษณ์เชิงลึก และ (3) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม มีวิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลโดยใช้การคัดเลือกแบบลูกโซ่หรือการบอกต่อ (Snowball Sampling) จากการสัมภาษณ์ “ประธานคณะกรรมการคัดค้านเขื่อนแก่งเสือเต้น 4 หมู่บ้าน” พร้อมกับการกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกขึ้นมา จึงสามารถกำหนดผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 4 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 22 คน ได้แก่ (1) กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ตำบลสะเดียง จำนวน 10 คน (2) กลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐ จำนวน 6 คน (3) กลุ่มนักวิชาการ จำนวน 2 คน และ (4) กลุ่มองค์กรไม่แสวงผลกำไร จำนวน 4 คน

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 4 กลุ่ม โดยมีการกำหนดหัวข้อที่ต้องการจะศึกษาเป็นคำถามปลายเปิด จากนั้นจึงทำการตรวจสอบข้อมูลทั้งหมดด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้าในด้านข้อมูล และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยวิธีอุปนัย โดยนำเสนอผลการศึกษาผ่านการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัย

สำหรับประเด็นการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นในปี พ.ศ. 2523 อาจกล่าวได้ว่าสถานภาพความเป็น “เครือข่ายชุมชน” ในพื้นที่ตำบลสะเดียงยังคงไม่เกิดขึ้นเนื่องจากการเผยแพร่ข้อมูลของรัฐบาลและการรับรู้ข่าวสารของประชาชนยังคงมีอยู่อย่างจำกัด จนในปี พ.ศ. 2531 มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยฯ ได้เข้าไปพื้นที่ตำบลสะเดียงและสร้างความตระหนักให้แก่กลุ่มผู้นำชุมชนถึงผลกระทบของการสร้างเขื่อน อีกทั้งยังชักชวนกลุ่มชาวบ้านให้หันกลับมาอนุรักษ์ป่าไม้แทน ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวประสบผลสำเร็จเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2532 รัฐบาลประกาศยกเลิกสัมปทานป่าไม้ทั้งหมดจากการดำเนินนโยบายปิดป่า แต่กลุ่มผู้เสียผลประโยชน์จากนโยบายปิดป่าได้ลักลอบเข้าไปตัดไม้ในตำบลสะเดียง จนเป็นเหตุให้กลุ่มชาวบ้านถูกโจมตีจากรัฐบาลว่าเป็นผู้ตัดไม้ทำลายป่าเสียเอง บริบทดังกล่าวได้เป็นกลไกที่ส่งผลให้

กลุ่มชาวบ้านเล็งเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ป่าไม้ในพื้นที่ จนนำไปสู่การรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายชุมชนของกลุ่มชาวบ้านขึ้นครั้งแรก (สหพันธ์ แก้วมงคล, 2554, หน้า 95-98)

ถึงแม้ว่าเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเคียบจะมีใช้เครือข่ายที่มีรูปแบบความเป็นทางการสูงมากนัก เมื่อเทียบกับเครือข่ายองค์กรอื่น แต่ถึงกระนั้นเครือข่ายชุมชนกลับมีบทเรียนที่สร้างมาจากการเรียนรู้ของตนเองจนเกิดกลวิธีในการจัดการเครือข่ายอย่างเป็นระบบ มีภาคีสมาชิกเครือข่ายที่หลากหลายและมีการแสดงออกผ่านกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมเชิงประจักษ์จนเกิดผลสะท้อนต่อภาครัฐบาลมาแล้วหลายครั้งภายในระยะเวลาเกือบสามทศวรรษ ทั้งนี้จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเคียบซึ่งมีกระบวนการดำเนินงานที่น่าสนใจ ดังนี้

1. กระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเคียบ

สำหรับกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนสามารถพิจารณาเป็น 4 ระยะ ได้แก่

1.1 **ระยะที่หนึ่ง: การก่อตั้งเครือข่าย** (พ.ศ. 2532-2537) สิ่งสำคัญสำหรับกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเคียบ ขั้นตอนแรกที่จะอธิบายตัวตนและสถานภาพการมีอยู่ของเครือข่ายนั้น ย่อมมีจุดเริ่มต้นมาจาก “การก่อตั้งเครือข่าย” ซึ่งสามารถพิจารณาได้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1.1.1 **การสร้างตัวผู้นำ** เป็นกระบวนการขั้นตอนแรกที่มีความสัมพันธ์กับการก่อตั้งเครือข่ายเป็นอย่างมาก โดยในปี พ.ศ. 2531 “มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย” ได้เข้ามาในพื้นที่ตำบลสะเคียบเป็นครั้งแรก โดยเข้าไปจัดกิจกรรมแก่กลุ่มผู้นำชาวบ้านให้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่าไม้และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น อีกทั้งเหตุการณ์ที่รัฐบาลประกาศยกเลิกสัมปทานป่าทั้งหมดจากนโยบายปิดป่าในปี พ.ศ. 2532 จึงส่งผลให้เกิดการลักลอบตัดไม้ในตำบลสะเคียบเป็นจำนวนมาก จากบริบทดังกล่าวจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างตัวผู้นำของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเคียบขึ้น ซึ่ง “นายชุม สะเคียบคง” กำนันตำบลสะเคียบในสมัยนั้นพร้อมกับผู้ใหญ่บ้าน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านดอนชัย หมู่บ้านแม่เต็น และหมู่บ้านแม่แก้ว เล็งเห็นความสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อมและประเด็นเรื่องเขื่อนแก่งเสือเต้น

จากนั้นจึงเริ่มชักชวนกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ให้มาร่วมสืบค้นแนวทางแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับประเด็นการอนุรักษ์ป่าไม้ รวมทั้งการต่อต้านโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น

จากข้อมูลข้างต้น ได้แสดงให้เห็นถึงเงื่อนไขของการสร้างตัวผู้นำของเครือข่ายชุมชนที่เกิดขึ้นจากสภาพของการยอมรับในตัว “ผู้นำดั้งเดิม” ซึ่งทำหน้าที่ในการเป็นศูนย์กลางของชุมชนและช่วยขับเคลื่อนให้เป้าประสงค์ของชุมชนบรรลุผลผ่านการสร้างปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบเครือข่ายทางสังคม ในขณะเดียวกันจากการสนับสนุนของกลุ่มองค์กรไม่แสวงผลกำไรและสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ยังเป็นกลไกผลักดันให้ผู้นำจำเป็นต้องใช้เครือข่ายในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น (ตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนตำบลสะเอียบ, สัมภาษณ์)

1.1.2 การสร้างจิตสำนึกในการมีอยู่ของเครือข่ายพบว่า กลไกสำคัญของการสร้างจิตสำนึก คือ บทบาทของผู้นำชุมชนในการเจรจาระหว่างชาวบ้านเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับกรอนุรักษ์ป่าไม้ โดยช่วงแรกของการสร้างจิตสำนึกเป็นไปอย่างลำบาก เนื่องจากในช่วงนั้น วิถีชีวิตของกลุ่มชาวบ้านเป็นส่วนหนึ่งของการสัมปทานป่า อาชีพตัดไม้จึงเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านและเมื่อกลุ่มผู้นำชุมชนเริ่มรณรงค์ไม่ให้มีการตัดไม้ ปัญหาปากท้องและรายได้ของชาวบ้านจึงเป็นชนวนให้เกิดความขัดแย้งขึ้น ต่อมาความคิดของกลุ่มชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปเมื่อรัฐบาลเริ่มผลักดันการดำเนินโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นขึ้นอีกครั้ง พร้อมกับประเด็นข่าวภัยพิบัติทางธรรมชาติจากเหตุการณ์โคลนถล่มเมื่อปี พ.ศ. 2531 ในตำบลกะทูน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดนครศรีธรรมราช จึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชาวบ้านเริ่มเปิดใจและรับฟังปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมจากกลุ่มผู้นำมากขึ้น (ตัวแทนจากหมู่บ้านดอนชัยสักทอง, สัมภาษณ์) และได้ดำเนินกิจกรรมร่วมกันครั้งแรกผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคม เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2532 โดยชาวบ้านจากอำเภอสองได้ชุมนุมประท้วง ณ ที่ว่าการอำเภอเชียงม่วน ภายหลังจากที่ทราบข่าวการประชุมคณะรัฐมนตรีสัญจรมีการพิจารณาอนุมัติให้สร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น (สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, 2555, Online)

1.1.3 การจัดระบบองค์กรเครือข่าย เป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในระยะแรก ซึ่งภายหลังจากการสร้างจิตสำนึกเกิดขึ้นเป็นผลสำเร็จแล้ว กลุ่มชาวบ้านในชุมชนจึงเห็นพ้อง

ต้องกันว่า “เขื่อนแก่งเสือเต้นจะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชุมชนมากกว่าเป็นประโยชน์” โดยเจตนารมณ์นี้ได้ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดการรวมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในพื้นที่ของตนเอง โดยกลุ่มชาวบ้านได้ร่วมกันจัดตั้ง “องค์กรชุมชน” ในนามของ “กลุ่มราษฎรรักษำป่า” เมื่อ พ.ศ. 2534 ซึ่งทำหน้าที่ในการกำหนดกฎระเบียบของชุมชนเพื่อเป็นบรรทัดฐานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ตลอดจนการจัดกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2537 ชาวบ้านได้ก่อตั้ง “กลุ่มเยาวชนตะกอนยม” ซึ่งมีหน้าที่ในการปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ในพื้นที่ให้ห่วงแหนทรัพยากรในท้องถิ่น รวมทั้งทำหน้าที่เป็นกำลังสนับสนุนให้กับกลุ่มราษฎรรักษำป่าอีกด้วย ทั้งนี้ การดำเนินกิจกรรมขององค์กรชุมชนทั้ง 2 กลุ่ม จะใช้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นฐานในการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการถ่ายโอนความรู้ระหว่างกัน จนไปสู่การเสริมกำลังซึ่งกันและกันในที่สุด นอกจากนี้ การดำเนินกิจกรรมขององค์กรชุมชนทั้ง 2 กลุ่ม จะต้องได้รับความเห็นชอบจาก “คณะกรรมการคัดค้านเขื่อนแก่งเสือเต้น 4 หมู่บ้าน” จึงจะสามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ซึ่งคณะกรรมการฯ ชุดนี้เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของผู้นำ ผู้อาวุโสและกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ตำบลสะเดียงทั้ง 4 หมู่บ้าน ที่เล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในบ้านเกิดของตนเอง ในขณะที่ศูนย์กลางการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายชุมชนจะเกิดขึ้น ณ “วัดดอนชัย” สถานที่ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในพื้นที่ตำบลสะเดียง (ตัวแทนจากวัดแม่เต็น, สัมภาษณ์)

1.2 ระยะเวลาที่สอง: การขยายตัวของเครือข่าย (พ.ศ. 2534-253) คือ ระยะเวลาที่เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเดียง เน้นการรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดเป็นเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งผ่านการมีปฏิสัมพันธ์แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ร่วมกับสมาชิกกลุ่มใหม่ ๆ โดยมีกระบวนการดำเนินงานในระยะเวลาที่สองทั้งหมด 3 ขั้นตอน ดังนี้

1.2.1 การแสวงหาสมาชิกของเครือข่าย เป็นกระบวนการที่มีความเชื่อมโยงกับการดำเนินงานของเครือข่ายในระยะแรกเป็นอย่างมาก กล่าวคือ แม้ว่าการปลูกฝังจิตสำนึกให้แก่ชาวบ้านจะเอื้ออำนวยต่อความเป็นไปได้ของการก่อตั้งเครือข่ายในเชิงพื้นที่ แต่ถึงกระนั้น พลังของกลุ่มชาวบ้านกลับไม่มีอำนาจเพียงพอต่อการต่อรองกับรัฐบาล ดังนั้น กลุ่มชาวบ้านจึงมีความพยายามใน

การแสวงหาสมาชิกเครือข่ายเพิ่มเติม โดยคุณลักษณะสำคัญของสมาชิกใหม่ที่จะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายชุมชน ประการแรก คือ เป็นกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของภาครัฐ และประการถัดมา คือ เป็นผู้มีความเห็นในการคัดค้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น โดยได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการคัดค้านเขื่อน 4 หมู่บ้าน ซึ่งการแสวงหาสมาชิกของเครือข่ายชุมชน เริ่มต้นจากการติดต่อโดยตรงกับกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียง อาทิ กลุ่มชาวบ้านตำบลเชียงม่วน อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกับชาวบ้านตำบลสะเตียบ เป็นต้น

นอกจากนี้ การแสวงหาสมาชิกเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้านยังขยายขอบเขตไปอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลพวงมาจากการจัดสัมมนาทางวิชาการในประเด็นเขื่อนแก่งเสือเต้นโดยกลุ่มนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2534 ซึ่งมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจากหลายภาคส่วน อาทิ กรมชลประทาน กลุ่มองค์กรไม่แสวงผลกำไร ชาวบ้านตำบลสะเตียบ กลุ่มนักวิชาการ และกลุ่มนักศึกษา เป็นต้น จากเหตุการณ์ในวันนั้นได้เป็นจุดเริ่มต้นที่ผลักดันให้สถานภาพความเป็นเครือข่ายชุมชนของชาวบ้านตำบลสะเตียบมีตัวแสดงที่หลากหลายมากขึ้น (ตัวแทนจากหมู่บ้านดอนชัยสักทอง, สัมภาษณ์)

1.2.2 การสื่อสารเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ เป็นกระบวนการขั้นถัดมา และมีความสัมพันธ์อย่างสูงกับกระบวนการแสวงหาสมาชิกของเครือข่าย กล่าวคือ ภายใต้อการแสวงหาสมาชิกของกลุ่มชาวบ้านทั้งในรูปแบบทางตรงและทางอ้อมนั้น ต่างจำเป็นต้องใช้การติดต่อสื่อสารระหว่างกลุ่มหรือบุคคลเพื่อเป็นกลไกในการสร้างปฏิสัมพันธ์ของสมาชิก ซึ่งทำให้เครือข่ายชุมชนมีสมาชิกที่มีเจตคติเดียวกันเพิ่มมากขึ้น โดยรูปแบบของการติดต่อสื่อสารเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มชาวบ้านตำบลสะเตียบจะมีอยู่ 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบที่หนึ่ง “การสื่อสารด้วยตนเอง” คือ การเข้าไปพูดคุยของกลุ่มชาวบ้านตำบลสะเตียบกับสมาชิกกลุ่มใหม่โดยตรง ซึ่งกลุ่มชาวบ้านกับกลุ่มสมาชิกใหม่อาจรู้จักเป็นการส่วนตัวและมีการพูดคุยกันหรืออาจมีการติดต่ออย่างเป็นทางการผ่านการเชื้อเชิญทางจดหมายราชการ เป็นต้น และรูปแบบที่สอง “การสื่อสารทางอ้อม” คือ การสื่อสารที่ไม่ได้มีการติดต่อโดยตรงกับกลุ่มชาวบ้านตำบลสะเตียบแต่จะเน้นไปที่การประสานงานกับกลุ่มองค์กร

ไม่แสวงผลกำไร กลุ่มนักศึกษาหรือกลุ่มเครือข่ายอื่น ๆ ที่เป็นสมาชิกเครือข่ายชุมชน จากนั้นจึงชักชวนเพื่อเข้าร่วมเป็นสมาชิกของเครือข่ายและเข้าไปดำเนินกิจกรรมร่วมกันกับกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ เป็นต้น (ตัวแทนจากกลุ่มราษฎรรักป่า, สัมภาษณ์)

1.2.3 การกระจายความรู้ให้แก่สมาชิกผู้อื่น เป็นกระบวนการที่มีความสอดคล้องกับการแสวงหาสมาชิกและการสื่อสารเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์เป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในการสื่อสารเพื่อแสวงหาสมาชิกเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้าน ตำบลละเยียบ หากแม้ขาดซึ่งแก่นสารของการสื่อสารที่สำคัญ ได้แก่ “ความรู้” อาจส่งผลให้การขยายตัวของเครือข่ายไม่ประสบผลสำเร็จ ดังนั้น ความรู้ของเครือข่ายจะถูกกระจายไปพร้อมกับการสื่อสารระหว่างสมาชิกทั้งหมด (กลุ่มใหม่และกลุ่มเก่า) เพื่อให้เกิดการถ่ายโอนแลกเปลี่ยน โดยความรู้ที่ถูกกระจายออกไปจะมีขอบเขตเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการคัดค้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นในพื้นที่ตำบลละเยียบเป็นหลัก

1.3 ระยะเวลาที่สาม: การดำเนินงานของเครือข่าย (พ.ศ. 2537-2549)
เป็นกระบวนการดำเนินงานที่ต่อเนื่องและสอดคล้องกับกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายในระยะเวลาที่ผ่านมา เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ระยะการเคลื่อนไหวของเครือข่าย” เนื่องจากเครือข่ายชุมชนมีความพร้อมในเรื่องของข้อมูล ทุน การจัดการ และสมาชิกที่มีความหลากหลาย ดังนั้นเครือข่ายชุมชนจึงเริ่มมีการแสดงออกผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคมมากขึ้น โดยผู้วิจัยสามารถจำแนกการดำเนินงานของเครือข่ายออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

1.3.1 การแลกเปลี่ยนทรัพยากรของสมาชิกเครือข่าย เป็นกลไกที่เอื้อให้เกิดการพึ่งพาอาศัยระหว่างสมาชิกของเครือข่าย ซึ่งการพึ่งพาอาศัยดังกล่าว สามารถผลักดันให้เครือข่ายชุมชนขับเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่มจนเป็นผลสำเร็จ ทั้งนี้ จากบริบทของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลละเยียบที่มีตัวแสดงเป็นสมาชิกจากกลุ่มที่มีความหลากหลาย เช่น องค์กรไม่แสวงผลกำไร หน่วยงานราชการท้องถิ่น ภาคประชาสังคม และเครือข่ายชุมชนพื้นที่อื่น ๆ เป็นต้น การแลกเปลี่ยนทรัพยากรจึงช่วยประสานให้ความสัมพันธ์แบบเครือข่ายมีความเข้มแข็งมากขึ้น โดยการแลกเปลี่ยนทรัพยากรของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลละเยียบมี 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรก การแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งเป็น

สิ่งของ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ป้ายผ้าและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น และรูปแบบที่สอง การแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งเป็นความรู้ มีความคล้อยคล้ายกับกระบวนการดำเนินงานในระยะเวลาที่สอง การขยายเครือข่าย ในขั้นตอนการกระจายความรู้ให้แก่สมาชิกผู้อื่น แต่สำหรับการแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งเป็นความรู้ในกระบวนการดำเนินงานระยะที่สามนี้ สมาชิกเครือข่ายจะต้องมีการแลกเปลี่ยนกันอย่างเป็นรูปธรรมผ่านการประชุมหรือกิจกรรมที่มีการสื่อสารระหว่างสมาชิกเครือข่ายทั้งสองฝ่ายหรือมากกว่านั้น โดยการแลกเปลี่ยนความรู้ของเครือข่ายชุมชนที่เกิดขึ้น เปรียบเสมือนเป็นการเตรียมความพร้อมต่อการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายชุมชนที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

1.3.2 การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เป็นช่วงที่เครือข่ายชุมชนมีความพร้อมในการแสดงออกถึงเจตนารมณ์ของตนเองอย่างเต็มที่ภายใต้ความร่วมมือของสมาชิกเครือข่ายทุกกลุ่ม โดยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา การดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเอียบเป็นที่จับตามองจากสื่อมวลชนและประชาชนอย่างมาก ซึ่งการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของเครือข่ายชุมชนสามารถพิจารณาออกเป็นสองช่วง กล่าวคือ ในช่วงแรก เครือข่ายชุมชนจะเน้นการดำเนินกิจกรรมการคัดค้านโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นเป็นประเด็นหลักเพียงอย่างเดียว มีรูปแบบการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างรุนแรงแบบหัวชนฝาและเน้นการต่อสู้ อย่างจริงจังจนเกิดเป็นกระแสข่าวอยู่หลายครั้ง เช่น การทำร้ายร่างกายคณะสำรวจจากธนาคารโลกเมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2537 (สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต, 2555, Online) การปิดถนนประท้วงและเผาหุ่นจำลองเพื่อสาปแช่งผู้ผลักดันโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น รวมทั้งการเข้าร่วมชุมนุมกับเครือข่ายสมัชชาคนจนจาก 21 จังหวัด ทั่วประเทศที่ทำเนียบรัฐบาล เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2539 เป็นต้น ซึ่งการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบหัวชนฝาของเครือข่ายชุมชนต่างก็มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ซึ่งข้อดี คือ การเคลื่อนไหวทางสังคมได้รับความสนใจจากสังคมภายนอกมากขึ้น ในขณะที่เดียวกัน ข้อเสีย คือ ภาพลักษณ์ของชุมชนต่อมุมมองผู้คนภายนอกเห็นว่า กลุ่มชาวบ้านเป็นผู้ใช้กำลังและเลือกที่จะใช้กฎหมายมากกว่ากฎหมาย

ต่อมา ในช่วงที่สองของการดำเนินกิจกรรม นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา พบว่า เครือข่ายชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินกิจกรรม จากเดิมที่เป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบหัวชนฝามาเป็น การเคลื่อนไหวทางสังคมแบบสันติวิธี เช่น การเจรจาพูดคุย การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์และการยื่นหนังสือร้องเรียนถึงนายกรัฐมนตรีหรือองค์กรอิสระต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ การเคลื่อนไหวทางสังคมในช่วงที่สองยังไม่จำกัดแค่เพียงประเด็นการคัดค้านโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงประเด็นสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อื่น ๆ อีกด้วย ซึ่งตั้งแต่เครือข่ายชุมชนเริ่มมีการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบสันติวิธีจะพบว่า เครือข่ายชุมชนเริ่มที่จะแสดงออกถึงการเคารพในบรรทัดฐานทางสังคมและกฎหมายมากขึ้น มีผลต่อภาพลักษณ์ที่ดีของเครือข่ายชุมชนมากขึ้น (ประธานคณะกรรมการคัดค้านเขื่อนแก่งเสือเต้น 4 หมู่บ้าน, สัมภาษณ์)

1.3.3 การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ กล่าวคือ จากการเคลื่อนไหวทางสังคมตลอดระยะเวลาหลายสิบปี เครือข่ายชุมชนจึงเกิดการสะสมประสบการณ์ที่สูงขึ้น ส่งผลให้การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติผ่านกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ โดยการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ของเครือข่ายชุมชนเกิดขึ้นครั้งแรก เมื่อกลุ่มชาวบ้านตำบลสะเอียบได้ไปศึกษาวิถีประสานความร่วมมือของกลุ่มชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล กลุ่มนักวิชาการและกลุ่มองค์กรไม่แสวงผลกำไรในการผลิต “งานวิจัยไต่บ้าน” ซึ่งงานวิจัยนี้ นอกจากจะเป็นฐานข้อมูลความรู้ท้องถิ่นให้แก่ชาวปากมูลแล้วยังสามารถสร้างพลังอำนาจในการต่อรองให้แก่กลุ่มชาวบ้านได้อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม จากจุดเริ่มต้นดังกล่าวได้ส่งผลให้กลุ่มชาวบ้านตำบลสะเอียบตระหนักว่า การพัฒนาชุดความรู้ท้องถิ่นคือสิ่งที่จำเป็น จึงนำพามาซึ่งความร่วมมือกับสมาชิกในเครือข่ายชุมชนเพื่อจัดทำ “งานวิจัยจาวบ้าน” ในปี พ.ศ. 2547 โดยนำเสนอข้อมูลวิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลสะเอียบ ระบบเศรษฐกิจชุมชน รวมทั้งการพึ่งพาอาศัยของชาวบ้านกับระบบนิเวศวิทยาในท้องถิ่น เป็นต้น งานวิจัยชิ้นนี้ถูกเผยแพร่สู่สาธารณะในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2549 ดังนั้นจึงนับได้ว่า งานวิจัยจาวบ้านเป็นนวัตกรรมที่ถูกนำมาพัฒนาเป็นองค์ความรู้ในรูปแบบใหม่ที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่เครือข่ายชุมชน และเมื่อ

เปรียบเทียบการพัฒนาความรู้แบบใหม่และแบบดั้งเดิมแล้ว จะพบว่า งานวิจัยชาวบ้านจะมีลักษณะเป็นฐานข้อมูลที่มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้นจากอดีตนั่นเอง (ตัวแทนจากกลุ่มราษฎรรักษาป่า, สัมภาษณ์)

1.4 ระยะที่สี่: หลังการดำเนินงานตามเป้าหมายของเครือข่าย (พ.ศ. 2549-ปัจจุบัน) สำหรับกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในยุคนี้ จะเน้นไปที่การพัฒนากิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อสร้างนวัตกรรม กล่าวคือ เป็นการสร้างเครือข่ายยุคใหม่ที่นอกจากจะประสานความร่วมมือแบบภาคีและนวัตกรรมเข้าไว้ด้วยกันแล้ว ยังก่อให้เกิดแนวทางใหม่แก่สังคมที่เน้นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยสามารถชี้้นำให้ผู้คนที่ย้ายต่างพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายจนนำไปสู่การพัฒนาาร่วมกันในที่สุด ทั้งนี้ กระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายในระยะที่สี่สามารถพิจารณาได้ 2 ขั้นตอน ดังนี้

1.4.1 การถอดบทเรียน จากการผลิตงานวิจัยชาวบ้านในกระบวนการที่ผ่านมา ได้แสดงให้เห็นถึงการพัฒนานวัตกรรมและองค์ความรู้ใหม่ของกลุ่มชาวบ้านที่เอื้อต่อการเรียนรู้ระหว่างสมาชิกให้เกิดขึ้นภายในกลุ่มเครือข่ายชุมชน ซึ่งต่อมาเครือข่ายชุมชนยังได้ถอดบทเรียนนวัตกรรมดังกล่าว พร้อมกับสร้าง “ฐานกิจกรรมการเรียนรู้นอกห้องเรียน” ที่สัมผัสได้ ซึ่งฐานกิจกรรมประกอบไปด้วย ห้องเรียนธรรมชาติป่าสักทอง ชูเปอร์มาร์เก็ตธรรมชาติ ระบบนิเวศแม่น้ำยมและสมุนไพรรสเอียบ เป็นต้น อีกทั้งฐานกิจกรรมเหล่านี้ ยังมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการปลูกฝังเจตนาารมณ์การคัดค้านโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นของสมาชิกเครือข่ายชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น ในขณะเดียวกัน เครือข่ายชุมชนยังเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอก เช่น นักศึกษา นักวิชาการ กลุ่มองค์กรไม่แสวงผลกำไรและเครือข่ายพื้นที่อื่น ๆ ที่มีทัศนคติและเป้าหมายเช่นเดียวกันกับเครือข่ายชุมชนให้เข้าไปมีส่วนร่วมในฐานกิจกรรมการเรียนรู้และซึมซับวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ประวัติศาสตร์ของการพัฒนาแห่งนี้อีกด้วย

1.4.2 การขยายพื้นที่เครือข่าย จากการดำเนินงานรูปแบบเครือข่ายที่ขยายตัวเป็นวงกว้างได้เป็นกลไกที่ช่วยดึงดูดให้เครือข่ายพื้นที่ต่าง ๆ เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายชุมชนตำบลสะเอียบ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งจากกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนที่ผ่านมา ส่งผลให้เครือข่ายชุมชน

จำเป็นต้องมีการปรับตัวและขยายขอบเขตการดำเนินงานของตนเองมากขึ้น โดยเปิดรับกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากการดำเนินนโยบายการพัฒนาของรัฐ กลุ่มใหม่ ๆ อาทิ กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการสัมปทานเหมืองแร่และโครงการก่อสร้างโรงงานผลิตไฟฟ้าในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นต้น อีกทั้งการขยายพื้นที่ของเครือข่ายชุมชนยังเชื่อมโยงไปสู่ระดับนานาชาติ ผ่านการเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มอาสาสมัครจากภูมิภาคอาเซียนและสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 10-12 ธันวาคม พ.ศ. 2558 ทั้งนี้บริบทที่เกิดขึ้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของเครือข่ายชุมชนที่มีการขยายขอบเขตเครือข่ายของตนเองไปสู่ระบบที่กว้างขึ้น พร้อมทั้งการเป็นส่วนหนึ่งของเส้นใยเครือข่ายที่แผ่ขยายไปสู่ระดับโลก (ประธานคณะกรรมการคัดค้านเขื่อนแก่งเสือเต้น 4 หมู่บ้าน, สัมภาษณ์)

2. ปัจจัยเกื้อหนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเอียบ

จากกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนตำบลสะเอียบข้างต้น ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นระบบของเครือข่ายที่ถูกขับเคลื่อนโดยตัวแสดงต่าง ๆ จนเกิดเป็นรูปแบบเครือข่ายที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น กระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนย่อมต้องมีปัจจัยหรือเงื่อนไขเกื้อหนุนและเป็นอุปสรรคต่อกระบวนการดำเนินงานของตนเอง โดยผู้วิจัยได้กำหนดผลการวิจัยออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่

2.1 ปัจจัยเกื้อหนุนต่อกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชน

สำหรับปัจจัยเกื้อหนุนหรือเงื่อนไขที่มีความสัมพันธ์ต่อความสำเร็จของกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเอียบ ประกอบไปด้วย 3 ปัจจัย ได้แก่

2.1.1 ปัจจัยด้านผู้นำ ความเด่นชัดที่เห็นได้มากที่สุดของเครือข่ายแห่งนี้ คือ “ผู้นำ” ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางและผู้ประคับประคองกิจกรรมต่าง ๆ ในเครือข่ายจนบรรลุเป้าหมาย โดยคุณลักษณะของผู้นำที่ส่งผลให้เครือข่ายชุมชนแห่งนี้ประสบความสำเร็จ คือ ความสามารถในการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าให้เกิดขึ้นกับกลุ่มชาวบ้านและสมาชิกเครือข่ายทุกระดับ และถึงแม้ว่าเครือข่ายชุมชนจะมีการเปลี่ยนผู้นำมาแล้วถึง 2 รุ่น แต่ผู้นำทุกคน

ยังคงรักษาสถานภาพความเป็นผู้นำของเครือข่ายชุมชนได้เป็นอย่างดี และเกิดการยอมรับจากสมาชิกเครือข่ายทุกคน โดยผู้นำในยุคแรกนั้น จะมีสภาพของการสร้างตัวผู้นำที่มีสถานการณ์และบริบททางสังคมเป็นตัวกำหนด แต่สำหรับผู้นำรุ่นที่สองนั้น ได้เกิดขึ้นจากการยอมรับในบทบาทและศักยภาพของการดำเนินกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมในองค์กรชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้การดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนต้องยุติบทบาทลงไป การสร้างผู้นำรุ่นใหม่จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชน ดังนั้น เครือข่ายชุมชนจึงต้องอาศัยบทบาทของ “กลุ่มเยาวชนตะกอนยม” ในการเป็นแหล่งบ่มเพาะเยาวชนในพื้นที่ให้สืบสานเจตนารมณ์ของกลุ่มชาวบ้านเพื่อสร้างผู้นำของเครือข่ายรุ่นต่อไป

2.1.2 ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากองค์กรไม่แสวงผลกำไร สำหรับเครือข่ายชุมชนนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นองค์กรชุมชนที่ไม่สามารถปฏิเสธบทบาทขององค์กรไม่แสวงผลกำไรในการก่อตัวและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชุมชนได้เลย ซึ่งหากพิจารณาถึงกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายตั้งแต่ระยะแรกจนถึงปัจจุบัน จะพบบทบาทขององค์กรไม่แสวงผลกำไรในเครือข่ายชุมชนอยู่ตลอดเวลา เช่น พ.ศ. 2532 มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นองค์กรไม่แสวงผลกำไรกลุ่มแรกที่มีโอกาสเข้าไปให้ความรู้แก่กลุ่มผู้นำและชาวบ้าน จนเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายในที่สุด ต่อมาในปี พ.ศ. 2547 กลุ่มองค์กรไม่แสวงผลกำไรในนาม “สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต” ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการผลิตงานวิจัยชาวบ้านร่วมกับกลุ่มชาวบ้านและนักวิชาการ เป็นต้น ทั้งนี้ องค์กรไม่แสวงผลกำไรทั้ง 2 กลุ่มข้างต้น ถือได้ว่าเป็นองค์กรหลักเพียงส่วนหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทในเครือข่ายชุมชนเท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว มีองค์กรไม่แสวงผลกำไรมากกว่า 10 องค์กร ที่เข้าไปเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่เครือข่ายชุมชนตลอดระยะเวลาเกือบ 30 ปี อย่างไรก็ตาม จากบทบาทของกลุ่มองค์กรไม่แสวงผลกำไรได้แสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงภายในและภายนอกเครือข่ายชุมชนที่มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกันจนทำให้เครือข่ายชุมชนแห่งนี้เข้าใจบริบทการดำเนินงานของตนเองและมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเมืองในการกำหนดโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นในที่สุด

2.1.3 ปัจจัยด้านทุนทางสังคมในบริบทวัฒนธรรมของชาวบ้านตำบลสะเคียบ จากสภาพทางภูมิศาสตร์และสังคมของพื้นที่ตำบลสะเคียบที่ห้อมล้อมไปด้วยภูเขาและเต็มไปด้วยป่าไม้ กลุ่มชาวบ้านมีระบบทางสังคมแบบเครือญาติพี่น้องที่สัมพันธ์ทั่วถึงกันหมดในพื้นที่ จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่แห่งนี้กลายเป็น “ชุมชนชนบท” ที่มีความเหนียวแน่นในด้านทุนทางสังคมอยู่ในระดับสูง ทั้งนี้ เมื่อมีแรงปะทะใด ๆ จากภายนอกที่เกิดผลกระทบเชิงลบต่อชุมชน กลุ่มชาวบ้านจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายชุมชนเพื่อป้องกันและเผชิญกับแรงปะทะเหล่านั้น ผ่านกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์และวัฒนธรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น กิจกรรมการบวชป่า กิจกรรมการสืบชะตาแม่น้ำยมและสืบชะตาป่า เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เป็นเงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่ทำให้ผู้คนในชุมชนแห่งนี้มีจิตสำนึกหวงแหนในทรัพยากรท้องถิ่นและขยายผลไปสู่การเป็นเครือข่ายชุมชนที่มีความเข้มแข็งในเวลาต่อมา

2.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชน

สำหรับปัจจัยที่เป็นอุปสรรคหรือเงื่อนไขที่มีความสัมพันธ์ต่อความล้มเหลวของกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเคียบประกอบไปด้วย 2 ปัจจัย ได้แก่

2.2.1 ปัจจัยด้านความขัดแย้งระหว่างสมาชิกของเครือข่ายชุมชน
จากกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนระยะแรก ผู้นำในพื้นที่ได้พยายามที่จะเจรจากับชาวบ้านเกี่ยวกับการคัดค้านการตัดไม้ ในขณะที่กลุ่มชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพตัดไม้เพื่อเลี้ยงชีพ ความแตกต่างทางชุดความคิดและทัศนคตินี้ เป็นสิ่งที่ยากเกินแก่การทำความเข้าใจและนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านในที่สุด ซึ่งความขัดแย้งดังกล่าว เป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อความสามารถในการก่อตัวเป็นเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้าน อนึ่ง ในการก่อตัวเป็นเครือข่าวนั้น จำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบหลายประการ อาทิ ผู้นำ สมาชิกเครือข่าย ความไว้วางใจทางสังคมและฐานคติทางความคิดชุดเดียวกัน เป็นต้น เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้ไม่ครบความสามารถในการก่อตัวเป็นเครือข่ายย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้

2.2.2 ปัจจัยด้านการแทรกแซงทางการเมืองระดับชาติ

ภาครัฐบาลต้องการผลักดันโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม จึงมีความพยายามในการแทรกแซงการดำเนินงานของหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ตำบลสะเตียบ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลสะเตียบ โรงเรียนและอุทยานแห่งชาติแม่ยม เป็นต้น ให้สนับสนุนการดำเนินงานของภาครัฐบาล แต่ทว่าหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นเหล่านั้น ต่างก็เป็นตัวแสดงหลักของเครือข่ายชุมชนอยู่เช่นกัน ดังนั้นภายใต้การสวมหมวกสองใบของตัวแสดงในฐานะสมาชิกเครือข่ายชุมชนและฐานะข้าราชการ จึงทำให้เกิดอุปสรรคต่อการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนได้ ซึ่งตัวอย่างของการแทรกแซงทางการเมืองต่อการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด เกิดขึ้นเมื่อคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัย (กบอ.) ได้ผลักดัน “โครงการสร้างเขื่อนยมบน ยมล่าง” และจากโครงการดังกล่าว ภาครัฐบาลจึงได้กดดันให้หน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นนำเสนอแผนเพื่อรองรับโครงการและโน้มน้าวใจให้ประชาชนในพื้นที่ให้ยอมรับโครงการที่จะเกิดขึ้น ซึ่งจากความกดดันทางการเมืองที่เกิดขึ้น จึงทำให้ตัวแสดงของเครือข่ายชุมชนแสดงความรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยวิธี “การลาออก” จากตำแหน่งข้าราชการการเมืองในหน่วยงานราชการท้องถิ่นเพื่อป้องกันนักการเมืองแทรกแซงการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชน

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเตียบซึ่งมีเงื่อนไขของการก่อตัวเป็นเครือข่ายชุมชน 2 เงื่อนไข ได้แก่ เงื่อนไขแรก การสนับสนุนจากองค์กรไม่แสวงผลกำไร ในนาม มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยฯ ในการเข้ามาให้ความรู้และสร้างความตระหนักให้แก่กลุ่มชาวบ้านในประเด็นสิ่งแวดล้อมและเงื่อนไขที่สอง สถานการณ์แวดล้อม อย่างประเด็นการผลักดันโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นจากรัฐบาล และประเด็นการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าในพื้นที่ เป็นต้น ทั้งนี้ เงื่อนไขทั้ง 2 ประการ ได้เป็นกลไกที่ส่งผลให้กลุ่มชาวบ้านเล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการปกป้องสิทธิของตนเองจนนำ

ไปสู่สถานภาพของการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2532 โดยทิศทาง การเติบโตของเครือข่ายชุมชนยังคงอาศัยความเป็นไปได้ในเชิงพื้นที่ ซึ่งเริ่มต้นจาก กลุ่มชาวบ้านภายในพื้นที่ก่อน จากนั้นจึงขยายเครือข่ายไปยังพื้นที่ใกล้เคียง อย่างกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ตำบลเชียงม่วน อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา เป็นต้น ในขณะที่เดียวกัน กิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายชุมชนยังได้อาศัย กลไกการพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนทรัพยากรและการเรียนรู้การดำเนินงาน ร่วมกันกับสมาชิกเครือข่ายที่หลากหลาย จนเกิดการสังสมประสบการณ์ที่ส่งผล ให้เครือข่ายชุมชนแห่งนี้มีความเข้มแข็งและมีการพัฒนาความรู้ของท้องถิ่น อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น นอกจากนี้ กิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่าย ชุมชนยังสะท้อนสภาพความเป็นพลวัตของเครือข่ายชุมชนที่มีการปรับตัวและ เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมและการเมืองอีกด้วย

ทั้งนี้ กระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเอียบ ยังมีความสอดคล้องและเป็นไปตามแนวคิดเครือข่าย (ปรีชา วงศ์ทิพย์, 2555, หน้า 97) กล่าวคือ เครือข่ายชุมชนตำบลสะเอียบมีลักษณะของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ ระหว่างกลุ่มชาวบ้านตำบลสะเอียบกับกลุ่มอื่น ๆ ทั้งองค์กรไม่แสวงผลกำไร ภาคประชาสังคมและหน่วยงานราชการท้องถิ่น เป็นต้น ที่มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน เพื่อการคัดค้านโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการช่วยเหลือพึ่งพาระหว่างกันในการดำเนิน กิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ ทั้งนี้ เพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจ ในการต่อรองกับรัฐบาล อีกทั้งเครือข่ายชุมชนยังมีการขยายความสัมพันธ์ไปสู่ระดับ กว้างมากขึ้น ในขณะที่ตัวแสดงซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายชุมชนยังมีศักยภาพ ในการจัดการตนเองอย่างไม่เป็นทางการและมีความเป็นอิสระต่อกัน

ในขณะที่ กระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชน ทั้ง 4 ระยะ ได้แก่ ระยะที่หนึ่ง ซึ่งประกอบไปด้วย การสร้างตัวผู้นำ การสร้างจิตสำนึกในการมีอยู่ของ เครือข่ายและการจัดระบบองค์กรเครือข่าย ยังสอดคล้องกับการวิจัยของ วิมลลักษณ์ ชูชาติ (2540, หน้า 198) ซึ่งนำเสนอรูปแบบการก่อตัวของเครือข่ายที่เริ่มต้นจาก การสร้างตัวผู้นำที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติภายในชุมชนและได้รับการสนับสนุนจาก ฝ่ายต่าง ๆ ให้เป็นผู้แก้ไขปัญหาของชุมชน จากนั้น ผู้นำจะเป็นผู้ขับเคลื่อนเครือข่าย

ผ่านการสร้างแรงจูงใจและผลักดันให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่ายและจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่สำหรับการดำเนินงานของเครือข่ายให้มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น สำหรับกระบวนการดำเนินงานในระยะเวลาที่สอง การขยายตัวของเครือข่าย ประกอบไปด้วย การแสวงหาสมาชิกของเครือข่าย การสื่อสารเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์และการกระจายความรู้ให้แก่สมาชิกผู้อื่น มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ นุชนาฏ จันทวิเศษ (2543, หน้า 110) ซึ่งกล่าวถึงภายหลังจากการก่อตั้งเป็นเครือข่ายแล้ว เครือข่ายจำเป็นต้องมีการสร้างปฏิสัมพันธ์กับตัวแสดงใหม่ ๆ เพื่อขยายขอบเขตสมาชิกให้มากขึ้น โดยอาศัยการสื่อสารเป็นกลไกที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ถัดมากระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในระยะเวลาที่สาม การดำเนินงานของเครือข่าย ประกอบไปด้วย การแลกเปลี่ยนทรัพยากรของสมาชิกเครือข่าย การดำเนินกิจกรรมร่วมกันและการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ มีความสัมพันธ์กับงานวิจัยของ สังกมา สารวัตร (2558, หน้า 107) ซึ่งอธิบายว่าการเคลื่อนไหวและการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายจะเกิดขึ้นเมื่อเครือข่ายมีความพร้อมในทุก ๆ องค์ประกอบ อีกทั้งรูปแบบการเคลื่อนไหวทางสังคมและกิจกรรมของเครือข่ายจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการเรียนรู้และบริบททางสังคมเป็นปัจจัยกำหนด และสำหรับกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในระยะเวลาที่สี่ หลังการดำเนินงานตามเป้าหมายของเครือข่าย ประกอบไปด้วย การถอดบทเรียนและการขยายพื้นที่เครือข่าย ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธีรวิชญ์ จันทกุล (2557, หน้า 145) ซึ่งกล่าวถึงความสำคัญของการถอดบทเรียนและการจัดการความรู้ในชุมชนเพื่อเสริมสร้างบรรยากาศชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่สามารถเปิดโอกาสให้เครือข่ายกลุ่มอื่น ๆ เข้ามาศึกษาดูงานในพื้นที่ของตนเอง อันเป็นการประสานความสัมพันธ์และขยายพรมแดนความรู้ของเครือข่ายให้กว้างขวางมากขึ้น

อีกทั้ง ปัจจัยเกื้อหนุนต่อกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชน ประกอบไปด้วย ปัจจัยด้านผู้นำ ซึ่งผู้นำคือศูนย์กลางในการดำเนินงานของเครือข่าย และเป็นผู้ผลักดันให้เกิดความสัมพันธ์รูปแบบเครือข่ายในที่สุด สอดคล้องกับ ญัฐภัทร สุนทรมีเสถียร (2552, หน้า 84-85) นำเสนอว่า หลักสำคัญของการจัดการเครือข่าย คือ บทบาทของผู้นำในการสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นในกลุ่มสมาชิก

จนเกิดการก่อตัวเป็นเครือข่ายในที่สุด ปัจจัยต่อมา คือ ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากองค์กรไม่แสวงผลกำไร ซึ่งเข้ามาสนับสนุนการก่อตัวและการดำเนินกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายชุมชน สอดรับกับงานวิจัยของ สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ (2538, หน้า 42-43) อธิบายว่าองค์กรไม่แสวงผลกำไรมีศักยภาพและความพร้อมทางทรัพยากรที่สามารถเข้าไปให้ความช่วยเหลือแก่ภาคประชาสังคมในประเด็นต่าง ๆ ได้โดยมีกฎหมายสนับสนุน และสำหรับปัจจัยสุดท้าย คือ ปัจจัยด้านทุนทางสังคมของผู้คนในชุมชนที่มีความเหนียวแน่นยังมีความสัมพันธ์กับงานวิจัยของ สหพันธ์ แก้วมงคล (2554, หน้า 200) ที่มุ่งนำเสนอปัจจัยและเงื่อนไขทางวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างกิจกรรมการบวชป่าและการสืบชะตาแม่น้ำที่ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ตำบลสะเอียบสามารถรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งมากขึ้น

สำหรับปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชน ได้แก่ ปัจจัยด้านความขัดแย้งระหว่างสมาชิกของเครือข่าย เป็นปัญหาและอุปสรรคสำคัญต่อการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายชุมชนในช่วงแรก มีความสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ สหพันธ์ แก้วมงคล (2554, หน้า 199) ซึ่งนำเสนอปัญหาของการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชนของชาวบ้านตำบลสะเอียบว่าเกิดขึ้นจากความขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์ของชาวบ้านในชุมชน และปัจจัยด้านการเมืองระดับชาติที่เข้ามาแทรกแซงยังมีความสัมพันธ์กับแนวคิดของ พงศ์เสวก เอนกจรรย์ศพร และนวพร ศิริบันเทิงศิลป์ (2555, หน้า 187) ซึ่งกล่าวถึงสิทธิของชุมชนเป็นสิทธิที่ชุมชนสามารถรองรับและจัดการตนเองได้ แต่รัฐบาลได้พยายามละเมิดสิทธิชุมชนและท้องถิ่น โดยการเข้าแทรกแซงทรัพยากรและสิทธิของชุมชนผ่านนโยบายและยุทธศาสตร์ต่าง ๆ จนเกิดความขัดแย้งทางทัศนคติระหว่างรัฐบาลและชุมชนในที่สุด

อย่างไรก็ตาม จากกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ตำบลสะเอียบทั้ง 4 ระยะ และปัจจัยเกื้อหนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และความสอดคล้องต่อเนื่องของเครือข่ายชุมชนภายใต้ระยะเวลาเกือบสามทศวรรษ จนกลายเป็น “รูปแบบการดำเนินงานของเครือข่าย” ที่มีลักษณะเป็น “วงจรเครือข่าย” ที่มีความเฉพาะตัวและสามารถสร้างอำนาจในการต่อรองกับรัฐบาลได้ ในขณะเดียวกัน ยังประสานความเข้มแข็งให้แก่ตัวแสดงในเครือข่ายชุมชนของตนเองที่ขยายผลไปยังเครือข่ายพื้นที่อื่น ๆ ผ่านการดำเนินกิจกรรม

ในขั้นตอนต่าง ๆ จนสามารถเป็นเครือข่ายที่มีพลังและเป็นฐานของความรู้ที่แผ่ขยายออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ข้อเสนอแนะต่อเครือข่ายชุมชนตำบลสะเอียบ

1. ตัวแสดงหลักในเครือข่ายชุมชน อย่างกลุ่มชาวบ้าน ควรที่จะบริหารจัดการและรักษาสภาพรูปแบบการดำเนินงานของเครือข่ายชุมชนของตนเองไว้ให้เป็นวัฏจักรวงจรเครือข่ายที่มีความต่อเนื่อง อันจะสามารถเพิ่มสมรรถนะของเครือข่ายให้เป็องค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนและเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด
2. เครือข่ายชุมชนควรศึกษาและประยุกต์ใช้กลไกทาง “กฎหมาย” ให้เป็นกลวิธีการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ เช่น การฟ้องศาลปกครอง หรือ การดำเนินคดีตามกฎหมาย เป็นต้น โดยอาศัยองค์ความรู้และการสนับสนุนจากตัวแสดงของเครือข่ายชุมชนที่หลากหลาย
3. เครือข่ายชุมชนควรประสานการดำเนินงานกับภาครัฐบาลในการกำหนดนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม ซึ่งถึงแม้ว่าที่ผ่านมา บทบาทของรัฐบาลในการดำเนินโครงการก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นจะถูกผลักดันมาอย่างต่อเนื่องถึง 35 ปี จนเกิดความไม่ไว้วางใจต่อกัน แต่ถึงกระนั้น เครือข่ายชุมชนก็ควรเปิดใจและสร้างค่านิยมใหม่เกี่ยวกับความร่วมมือในการกำหนดนโยบายกับภาครัฐบาล
4. เครือข่ายชุมชนควรยกระดับกิจกรรมของเครือข่ายชุมชน อาทิ กิจกรรมการบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำและป่า ให้เปิดเผยต่อสาธารณชนมากขึ้น โดยใช้สื่อโทรทัศน์และสื่อสังคมออนไลน์ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. เนื่องจากพื้นที่ตำบลสะเอียบเป็นพื้นที่การเรียนรู้ทางธรรมชาติ นอกห้องเรียนที่เต็มไปด้วยมิติการศึกษาที่น่าสนใจ ดังนั้นจึงควรศึกษาในมิติการจัดการความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม มิติการจัดการตนเองในการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม และมิติการเคลื่อนไหวทางสังคมของเครือข่ายชุมชน เป็นต้น

2. ควรมีการศึกษากระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายในพื้นที่และบริบทอื่น ๆ อาทิ กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐบาล กลุ่มประชาสังคม ระหว่างประเทศ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มธุรกิจ เป็นต้น ซึ่งการศึกษาระบบการดำเนินงานของเครือข่ายในพื้นที่และบริบทอื่น ๆ จะช่วยแสดงให้เห็นถึงเงื่อนไขและรูปแบบกระบวนการดำเนินงานของเครือข่ายในมิติที่แตกต่างและหลากหลายมากขึ้น รวมทั้งสะท้อนแง่มุมของการบริหารงานรูปแบบเครือข่ายที่ประสบความสำเร็จหรือประสบความสำเร็จล้มเหลวได้

รายการอ้างอิง

- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. (2543). *นิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย: กรณีศึกษาโครงการแก่งเสือเต้น*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, บรรณานิการ. (2543). *หายนะ-ความขัดแย้ง เบื้องหลังโครงการผันน้ำและเขื่อนขนาดใหญ่ภาคเหนือและข้อเสนอเชิงนโยบาย*. เชียงใหม่: เครือข่ายแม่น้ำแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.
- ณัฐภัทร สุนทรมีเสถียร. (2552). *ทุนทางสังคมกับการจัดการวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษากลุ่มวิสาหกิจชุมชนตำบลบางสน หมู่บ้านห้วยนอน อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร*. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธีรวิทย์ จันทกุล. (2557). *การสร้างเครือข่ายร่วมสร้างชุมชนท้องถิ่นสู่ตำบลสุขภาวะ กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลควนรู อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นุชชานฎา จันทวิเศษ. (2543). *การศึกษาเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม กรณีศึกษา: ชุมชนคุชุดทะเลสาบสงขลา*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- บุษิตา สังข์แก้ว. (2556). *พลวัตการพัฒนาการกระจายอำนาจตัดสินใจสำหรับตัวแสดงท้องถิ่นในกระบวนการกำหนดโครงการเขื่อนชลประทานขนาดใหญ่ ศึกษากรณี โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น พ.ศ. 2520-2556*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุษิตา สังข์แก้ว และโกวิทย์ พวงงาม. (2558). "พลวัตการพัฒนาการกระจายอำนาจตัดสินใจสำหรับตัวแสดงท้องถิ่นในกระบวนการกำหนดโครงการเขื่อนขนาดใหญ่: ศึกษากรณีโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น". *วารสารวิจัย มสค สาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 11(1), 113-126.
- ปรีชา วงศ์ทิพย์. (2555). *การพัฒนาชุมชนประยุกต์: แนวคิดและการบูรณาการ*. กรุงเทพฯ: สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ. (2547). *เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ*. กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

- พงศ์เสวก เอนกจำนงค์พร และนพพร ศิริบันเทิงศิลป์. (2555). "สิทธิชุมชนกับการแก้ไข
ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย". *วารสารนักบริหาร*, 32(1), 183-189.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2551). *นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน*.
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. (2555). *เขื่อนแก่งเสือเต้น 23 ปี แห่งการต่อสู้ของชาวสะเทียบ*.
วันที่สืบค้นข้อมูล 12 มกราคม 2558. จาก <http://www.livingriversiam.org>.
- สหพันธ์ แก้วมงคล. (2554). *วิถีชุมชนกับการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น: ศึกษา
กรณีชุมชนตำบลสะเทียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สังกมา สารวัตร. (2558). "ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่: ศึกษากรณีเครือข่ายผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์". *วารสารการเมืองการปกครอง*, 5(2), 83-111.
- สุนีย์ มัลลิกะมาลย์. (2538). *บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยในการ
พิทักษ์สิ่งแวดล้อมตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม
แห่งชาติ พ.ศ. 2535*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสรี พงศ์พิศ. (2552). *ยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.

สัมภาษณ์

- ตัวแทนจากกลุ่มราษฎรรักป่า. (2558, 25 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์.
- ตัวแทนจากวัดแม่เต็น. (2558, 13 กันยายน). สัมภาษณ์.
- ตัวแทนจากหมู่บ้านดอนชัยสักทอง. (2558, 25 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์.
- ตัวแทนจากองค์การบริหารส่วนตำบลสะเทียบ. (2558, 13 กันยายน). สัมภาษณ์.
- ประธานคณะกรรมการคัดค้านเขื่อนแก่งเสือเต้น 4 หมู่บ้าน. (2559, 11 กุมภาพันธ์).
สัมภาษณ์.